

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Συνομιλώντας με έναν «δημόσιο συγγραφέα»

της Αθηνάς Καρατζά

Το βιβλίο αυτό έχει ως αντικείμενο μια μεγάλη συζήτηση που δεν έγινε ποτέ. Για την ακρίβεια, η συνομιλία μου με τον καθηγητή Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Νίκο Παναγιωτόπουλο, δεν εκτυλίχθηκε σε αληθινό χρόνο και χώρο ή, τουλάχιστον, δεν είχε τη μορφή με την οποία παρουσιάζεται εδώ. Το κείμενο αυτών των σελίδων είναι σκηνοθετημένο σε εξαιρετικό βαθμό σε μια προσπάθεια να οργανωθεί μια αφήγηση με αρχή-μέση-τέλος, μια μορφή που σπανίως έχουν οι αληθινές συζητήσεις, οι οποίες, όντας προφορικές και, άρα, αυθόρμητες, έχουν παρεκβάσεις, παύσεις και νοηματικά πισωγυρίσματα. Στο βιβλίο αυτό μιλάμε για την κοινωνιολογία, τη δημόσια λειτουργία της και τις ποικιλόμορφες κοινωνικές χρήσεις της, αντλώντας υλικό από κείμενα δημοσιευμένα τόσο σε επιστημονικά έντυπα όσο και στον Τύπο, από πανεπιστημιακές διαλέξεις και προσωπικές συνομιλίες καθώς και από δράσεις που βασίστηκαν στο κοινωνιολογικό έργο του Παναγιωτόπουλου.

Αιτία για τη δουλειά αυτή στάθηκε το γεγονός μιας οργανωμένης, συστηματικής και συχνής παρέμβασης του κοινωνιολόγου Νίκου Παναγιωτόπουλου με αντικείμενο το ρόλο των επιστημόνων γενικότερα και των κοινωνιολόγων ειδικότερα στην εποχή της γενικευμένης κρίσης και της επέλασης του νεοφιλελευθερισμού στην Ευρώπη και στη χώρα μας – μια παρέμβαση η οποία έχει νόημα και

λόγο ύπαρξης εφόσον θεμελιώνεται σε ένα αντίστοιχο επιστημονικό έργο. Αφορμή για το βιβλίο αυτό υπήρξε η συμμετοχή μου, από τη μεριά μου και τη θέση του, ως μέλος της ομάδας του εδώ και δέκα χρόνια, στις έρευνες και στα βιβλία του για τις διάφορες μορφές οδύνης που παράγει η κρίση, καθώς και στις κοινωνικές δράσεις που βασίζονταν σε αυτές, που με δίδασκε και μου ενέπνεε είτε άμεσα είτε έμμεσα αυτό το αίσθημα της κοινωνικής αποστολής, του χρέους που έχει ο κοινωνιολόγος απέναντι στον κόσμο τον οποίο μελετά και του οποίου αποτελεί τμήμα.

Για τον Νίκο Παναγιωτόπουλο, όπως και για τον άνθρωπο που τον διαμόρφωσε επιστημονικά, τον Γάλλο κοινωνιολόγο Pierre Bourdieu (1930-2002), η κοινωνιολογία οφείλει να είναι ένα όπλο κοινωνικής αυτοάμυνας ενάντια σε όλα τα φαινόμενα συμβολικής κυριαρχίας, δηλαδή, ενάντια σε αυτή την κυριαρχία η οποία βασίζεται στην παραγνώριση των αρχών κυριαρχίας και των νόμων που διέπουν τον κοινωνικό κόσμο και που συμβάλλουν με τέτοιο τρόπο ώστε τα πράγματα να είναι έτσι κι όχι αλλιώς. Είναι αυτή η αποστροφή για την αυθαιρεσία –για το ότι δηλαδή τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι αλλιώς–, με την οποία περιβάλλονται κι επιβάλλονται αυτοί οι νόμοι, που εκφράζεται μέσα από την άσκηση της κοινωνιολογίας. Γιατί οι κοινωνιολόγοι δεν αρκεί, ως ειδικοί, να συζητούν μεταξύ τους τα ευρήματα των ερευνών τους αλλά οφείλουν να τα δημοσιοποιούν προκειμένου, αφενός, να τα καθιστούν τουλάχιστον στον γνωστό (αν όχι κατανοητό) στους ενδιαφερόμενους φορείς (άτομα και θεσμούς), αφετέρου, να διαμορφώνουν τους όρους συγκρότησης μιας ορθολογικής (επιστημονικής ή και όχι μόνο) δημοκρατικής πολιτικής.

Για το λόγο αυτό, το υλικό/πρότζεκτ αρχικά τιτλοφορήθηκε ως *Παρεμβάσεις* γιατί, πράγματι, τα εκτός των επιστημονικών βιβλίων κείμενα και οι διάφορες δράσεις (καλλιτεχνικά έργα με έμπνευση τα κείμενά του) συνιστούσαν έναν τρόπο παρέμβασης στη δημόσια σφαίρα. Τα κείμενα και οι δράσεις τοποθετήθηκαν σε χρονολογική σειρά και το μεγάλο στοίχημα ήταν να παραλειφθούν τυχόν επαναλήψεις. Στη συνέχεια, χρειαζόταν να συνταχθεί ένα εισαγωγικό κείμενο που θα λειτουργούσε ως ένας οδηγός ανάγνωσης του αρκετά

ογκώδους υλικού και θα οργάνωνε την περιπλάνηση του αναγνώστη στα διαφορετικά, από άποψη θεματικής και χρονολογίας σύνταξης, κείμενα. Στο πλαίσιο αυτό, αναζητήθηκε ο άξονας που θα ένωνε το υλικό και, τότε, μέσα από την ψυχή των κειμένων, προέκυψε μια μεταστροφή του βλέμματος και το υλικό διαβάστηκε εκ νέου, αυτή τη φορά στην προοπτική της λειτουργίας του «δημόσιου συγγραφέα»* που ήταν διάχυτη σε όλο το έργο. Γιατί ο κοινωνιολόγος διαδραματίζει αυτόν το ρόλο όταν εκπροσωπεί το λόγο αυτών που τον έχουν στερηθεί εξαιτίας της άνισης πρόσβασής τους στην κατοχή μιας γνώμης που να ακούγεται. «...Είναι μια σκηνή που με έχει σημαδέψει», μου αφηγείται ο Νίκος Παναγιωτόπουλος. «Θυμάμαι, κάτι καλοκαίρια, όταν ήμουν μικρός, να βλέπω τη μητέρα μου να κάθεται στο μπαλκόνι μαζί με μια αγράμματη γυναίκα, η οποία της υπαγόρευε επιστολές προς το μετανάστη γιο της. Είναι μια εικόνα που την κρατώ μέσα μου», προσθέτει. Και, με τον τρόπο αυτό, πλάι σε μια καθ' όλα επιστημονική στάση προστίθεται ένα βιοματικό στοιχείο το οποίο, κατά τη γνώμη μου, καθιστά πιο προσίτη και πιο ανθρώπινη αυτή την πολιτική θέση τού να δίνεται φωνή σε ανθρώπους που την έχουν αποστερηθεί.

Έτσι, τα κείμενα του Νίκου Παναγιωτόπουλου, που προήλθαν από πολλές διαφορετικές πηγές, μορφοποιήθηκαν σε μικρούς διαλόγους οι οποίοι, θέλοντας να μην προδώσουν την αυστηρότητα της επιστημονικής παράδοσης από την οποία προέρχονται, γράφτηκαν από την αρχή με έναν τρόπο που επιχειρεί να μην αφήσει νοηματικά κενά αλλά, αντίθετα, να αποδώσει τη μεγάλη προσοχή στη λεπτομέρεια και, κυρίως, τη δυσκολία, τον κόπο και τη σοβαρότητα της δουλειάς του κοινωνιολόγου. Το τελικό κείμενο συνιστά ένα κολάζ, μια σύνθεση αποσπασμάτων από αμιγώς επιστημονικά κείμενα του Παναγιωτόπουλου, από απομαγνητοφωνήσεις διδασκαλιών του σε πα-

* Ο δημόσιος συγγραφέας, στη Γαλλία του 1835, συνιστούσε έναν επαγγελματία που συνέντασσε γράμματα, επιστολές κ.ά. έγγραφα εκ μέρους αυτών που ήταν αγράμματοι και δεν μπορούσαν να τα συντάξουν οι ίδιοι. Βλ. περισσότερα για την εξέλιξη του επαγγέλματος στο B. Fernandez, «L' écrivain public dans l' action sociale», *Vie sociale*, 2(2), 2009, σ. 121-134.

νεπιστημιακές παραδόσεις και σεμινάρια, από τοποθετήσεις του σε δημόσιες συζητήσεις, από μαγνητοφωνημένες συνομιλίες μαζί του με αντικείμενο ένα βιβλίο που ετοιμάζω, καθώς και από άρθρα και συνεντεύξεις του στον Τύπο. Για λόγους αισθητικούς, αντί για υποσημειώσεις, χρησιμοποιήθηκαν σημειώσεις τέλους, ενώ για λόγους τεκμηρίωσης συντάχθηκε στο τέλος του βιβλίου ένας κατάλογος με τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (η ακριβής παραπομπή της κάθε γραμμής στην πηγή της, η οποία υπήρχε στο τελευταίο προσχέδιο του βιβλίου, παραλείφθηκε για να μην κουράσει τον αναγνώστη και αλλοιώσει το χαρακτήρα της «προφορικής», άρα, ελεύθερης και με ροή συζήτησης που στήθηκε στις σελίδες αυτές).

Κλείνοντας, θα παραθέσω τα λόγια του Kraus που συνοψίζουν, νομίζω, την αγωνία μου να παρουσιάσω με καθαρότητα ένα τμήμα του έργου ενός κοινωνιολόγου καθώς και τη σκοπιά μου και τη θυμική εμπλοκή μου με το αντικείμενο, το οποίο επιθυμώ, μέσα από μια πιο προσιτή και ξεκούραστη φόρμα, αυτή του διαλόγου, να μοιραστώ με τους αναγνώστες στους οποίους απευθύνομαι που είναι (όχι από αλαζονεία, αμετροέπεια, προχειρότητα ή αφέλεια) ο κόσμος όλος πέρα από ιδιότητες και κατηγορίες. Γιατί όλοι οι πολίτες έχουν, ως τέτοιοι, αναφαίρετο δικαίωμα, αφενός, να έχουν πρόσβαση στα κεκτημένα της επιστήμης, αφετέρου, να ακούγονται και να εκπροσωπούνται, και η κοινωνιολογία συνιστά ένα όπλο υπεράσπισης αυτού του δικαιώματος ακόμη κι όταν αυτό δεν τυγχάνει καθολικής αποδοχής: «πρέπει κάθε φορά να γράφεις έτσι λες και ήταν η πρώτη ή η τελευταία φορά. Να λες τόσα, σαν να ήταν ένας αποχαιρετισμός για πάντα, και να τα λες τόσο όμορφα, σαν να έκανες με επιτυχία το ντεμπούτο σου».

Δεκέμβριος του 2017, σε ένα καφέ-βιβλιοπωλείο στο κέντρο της Αθήνας. Ένα τραπέζι με δύο καρέκλες δίπλα στο παράθυρο, απ' όπου μπορεί κανείς να παρατηρεί τους περαστικούς. Στο κέντρο του τραπεζιού υπάρχει ένα ψηφιακό μαγνητόφωνο το οποίο είναι ανοιχτό και μας καταγράφει. Από το μέσο του βιβλίου και μετά, η συζήτηση εκτυλίσσεται στο δρόμο, περπατάμε και μιλάμε χωρίς διακοπή.